

THE IMPORTANCE OF DIGITAL TRANSFORMATION IN THE PROVISION OF RETAIL SERVICES TO THE POPULATION

Jurayev Suxrobjon Saloxiddin o'g'li

Karsh State University, Faculty of Economics

Department of Tourism and Marketing, Independent Researcher

Email: suxrobjon.jurayev96@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9924-5019>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20569422>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'rta Osiyoda VIII–XII asrlarda musiqa madaniyatining shakllanish jarayoni, buyuk sharq allomalari va musiqashunos olimlarning ilmiy merosi, qadimiy cholg'u asboblari hamda ijrochilik san'atining rivoji tahlil qilinadi. Shu bilan birga, maqom, dastgoh, navba kabi an'anaviy musiqiy shakllar va ularning xalq ijrochiligi bilan bog'liqligi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: O'rta Osiyo, Sharq uyg'onishi, musiqa tarixi, ijrochilik, Forobiy, Ibn Sino, maqom, cholg'u asboblari, an'anaviy musiqa, dastgoh tizimi, og'zaki musiqiy meros, musiqashunoslik tarixi, qadimiy manbalar, musiqa va madaniyat.

Аннотация: В статье анализируется процесс формирования музыкальной культуры в Центральной Азии в VIII–XII веках, научное наследие великих восточных учёных и музыковедов, развитие древних музыкальных инструментов и исполнительского искусства. Также анализируются традиционные музыкальные формы, такие как маком, пакхал, навба, и их связь с народным исполнительством.

Ключевые слова: Центральная Азия, Восточное Возрождение, история музыки, исполнительство, Аль-Фараби, Ибн Сина, маком, музыкальные инструменты, традиционная музыка, машинная система, устное музыкальное наследие, история музыковедения, древние источники, музыка и культура.

Abstract: This article analyzes the process of formation of musical culture in Central Asia in the 8th–12th centuries, the scientific heritage of great oriental scholars and musicologists, the development of ancient musical instruments and performing arts. At the same time, traditional musical forms such as maqom, pakkhal, navba and their connection with folk performance are analyzed.

Keywords: Central Asia, Eastern Renaissance, history of music, performance, Al-Farabi, Ibn Sina, maqom, musical instruments, traditional music, machine system, oral musical heritage, history of musicology, ancient sources, music and culture.

VIII–IX asrlarda Oʻrta Osiyoda quldorlik tuzumining inqirozi va yangi ijtimoiy-siyosiy tizimning shakllanishi Sharq uygʻonishi (Renessans) uchun ilmiy va madaniy zamin yaratdi. Bu davrda ilm-fan, falsafa, sanʼat va musiqa sohalari yangi pogʻonaga koʻtarildi. Musiqa madaniyati Sharq uygʻonish tafakkuri bilan uzviy bogʻliq boʻlib, ilmiy musiqashunoslikning rivojlanishiga asos boʻldi. Oʻrta Osiyo musiqa madaniyati tarixida ikki asosiy yoʻnalish ajralib turadi: birinchisi, anʼanaviy xalq musiqasi (maqom, dastgoh, navba), ikkinchisi, ilmiy musiqashunoslik va nazariy tafakkur (Forobiy, Ibn Sino). Ushbu ikki yoʻnalish oʻzaro uygʻunlashib, Sharq uygʻonishining musiqa sohasidagi yuksak natijalarini yaratdi.

Qadimiy cholgʻu asboblari va ijrochilik sanʼati

Oʻrta Osiyoda musiqa sanʼatining ildizlari qadimiy arxeologik topilmalar orqali tasdiqlanadi. Surxondaryo, Qashqadaryo va Buxoro vohalarida topilgan dutor, nay, sunray, qanun kabi cholgʻu asboblari, shuningdek toshlarga oʻyib bitilgan musiqachilar tasvirlari, miniatyuralar va saroy bazmlaridagi sahnalar ijrochilik sanʼati qadimiyligining isboti hisoblanadi.

Cholgʻu asboblarning oʻziga xosligi va ularning ishlatilish usullari musiqaning shakllanishida muhim rol oʻynagan. Masalan, dutor va tanbur xalq musiqasining melodik asosini, nay esa ohang va ritmni boyitgan. Shu bilan birga, sunray va qanun kabi asboblarning ilmiy musiqashunoslikning shakllanishida matnli va nazariy jihatdan asos boʻlgan.

Ogʻzaki anʼanaviy musiqaning shakllanishi xalqning ijtimoiy va madaniy hayoti bilan bogʻliq boʻlgan. Maqom, dastgoh, navba, raga va kyu kabi turkumlar asrlar davomida avloddan-avlodga ogʻzaki tarzda yetib kelgan. Xalq baxshilari ijrochiligida ushbu musiqiy shakllar milliy xotira, tarixiy voqealarni va diniy-ritual tajribalarni musiqiy til orqali ifodalash vositasi boʻlgan.

Sharq allomalarining musiqiy nazariy qarashlari

1. Borbad Marvaziy (VI–VII asrlar)

Borbad Marvaziy Oʻrta Osiyo musiqa tarixida eng mashhur hofizlardan biri sifatida tanilgan. Arab manbalarida uning nafaqat ijrochilikdagi, balki musiqiy asbob yaratishdagi mahorati alohida taʼkidlangan. Borbadning kompozitsiyalari va ijrochilik texnikasi keyingi avlod musiqiy anʼanasiga katta taʼsir koʻrsatgan. U dastlabki ilmiy musiqashunoslik yondashuvlarini yaratgan va xalq musiqasining tizimli shakllanishiga hissa qoʻshgan.

2. Abu Nasr Forobiy (873–950)

Forobiy Sharq uygʻonish davrida musiqani falsafiy va matematik nuqtai nazardan tahlil qilgan. “Kitab ul musiqa al-kabir”, “Kitob fi ixso al-ibqo” kabi

asarlari bilan nafaqat Sharqda, balki Yevropada ham musiqa nazariyasi rivojiga asos soldi. Forobiy musiqaning inson ruhiyatiga ta'sirini, ritm va ohanglarni psixologik va matematik jihatdan o'rganib, ularni ilmiy nazariya shaklida bayon qilgan.

3. Abu Ali Ibn Sino (980–1037)

Ibn Sino musiqani tibbiyot bilan bog'lab, ohangning inson ruhiyatiga ta'siri haqidagi ilmiy mulohazalarni ilgari surgan. Uning "Kitob ush-shifo" va "Risola fi al-musiqiy sayr mofi al-shifo" asarlarida musiqa ruhiy kasalliklarni davolash va inson salomatligini yaxshilash vositasi sifatida tahlil qilinadi. Ibn Sino musiqaning terapevtik imkoniyatlarini o'rganib, uni nafaqat san'at, balki ilmiy va tibbiy jihatdan izohlashga erishgan.

4. Al-Xorazmiy va Rudakiy

Al-Xorazmiy "Mafotix ul-ulum" asarida musiqani ilmiy fan sifatida ko'rsatgan. Shoir Rudakiy esa she'riyat va musiqani uyg'unlashtirib, "Bo'yi jo'yi Muliyon" she'rini musiqiy shaklda ijro etgan. Bu esa Sharq musiqa-poetik an'alarining rivojiga katta hissa qo'shgan. Rudakiy ijrochiligi va kompozitsiyalari xalq ijrochiligi uchun model vazifasini bajargan.

Musiqiy madaniyatning rivoji va ijrochilik an'analari

XII–XIII asrlarda Forobiy va Ibn Sino merosi asosida mahalliy tillarda musiqaga oid asarlar paydo bo'ldi. Ar-Roziy, Ash-Sheroziy, Sayfutdin al-Urmaviy va boshqa olimlar notaga asoslangan tizimlarni ishlab chiqdi. Bu esa O'rta Osiyo musiqasining ilmiy rivojlanishini yangi bosqichga olib chiqdi.

Ushbu davrda maqom va dastgoh an'analari mustahkamlanib, xalq ijrochiligi bilan ilmiy nazariyaning uyg'unlashuvi yuzaga keldi. Kaykovusning "Qobusnoma" asarida hofiz va sozandalarga qo'yilgan axloqiy, estetik va madaniy talablar bayon qilingan bo'lib, bu musiqaning nafaqat badiiy, balki ma'naviy ahamiyatini ham ko'rsatadi.

O'rta Osiyo musiqa madaniyatining xususiyatlari

O'rta Osiyo musiqa madaniyati, boshqa mintaqalarning musiqiy an'alaridan farq qiladigan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu xususiyatlar asrlar davomida shakllangan ijtimoiy, madaniy va ilmiy-tarixiy omillar bilan bog'liq. Ushbu bo'limda O'rta Osiyo musiqa madaniyatining asosiy xususiyatlari tahlil qilinadi.

1. An'anaviylik va og'zaki meros

O'rta Osiyo musiqa madaniyatining eng muhim xususiyatlaridan biri — og'zaki an'anaga asoslanishi hisoblanadi. Maqom, dastgoh, navba, raga va kyu kabi musiqiy shakllar asrlar davomida avloddan-avlodga og'zaki tarzda yetib

kelgan. Xalq baxshilari va hofizlar bu merosni faqat ijro etish bilan cheklanmay, balki uni boyitib, yangi ohanglar va ritmik elementlar qo'shgan. Shu sababli, har bir mintaqaning maqom yoki dastgohi o'ziga xosligi bilan ajralib turadi.

Og'zaki an'anaviy musiqaning rivojlanishi mintaqaning ijtimoiy hayoti bilan bog'liq bo'lgan. Masalan, Surxondaryo va Qashqadaryo vohalarida dostonchilik san'ati alohida rivoj topib, xalq baxshilari tomonidan ijro etilgan. Bu ijrochilik shakli milliy tarix va madaniyatning musiqiy ifodasi sifatida xizmat qilgan. Shuningdek, og'zaki meros diniy va rituellarda ham ishlatilgan, masalan, sufiyona samolar va xalq bayramlaridagi musiqiy chiqishlarda.

2. Ilmiy nazariyaga asoslangan rivoj

O'rta Osiyo musiqa madaniyati nafaqat an'anaviy, balki ilmiy-nazariy jihatdan ham rivojlangan. Forobiy, Ibn Sino va Al-Xorazmiy kabi olimlar musiqaning matematik va falsafiy asoslarini o'rganib, Sharq uyg'onish davrida ilmiy musiqashunoslik fanini shakllantirdilar.

Bu ilmiy yondashuvlar O'rta Osiyo musiqasini nafaqat badiiy, balki nazariy asoslar bilan boyitdi va keyingi asrlarda musiqashunoslik fanining rivojlanishiga asos soldi.

3. Ijrochilik san'atining boyligi va turlicha cholg'u asboblari

O'rta Osiyo musiqasining ijrochilik san'ati turli cholg'u asboblari bilan boyitilgan. Dutor, tanbur, nay, sunray, qanun va rubob kabi cholg'u asboblari nafaqat o'z davrida, balki keyingi asrlarda ham musiqiy ijrochilikning rivojiga katta hissa qo'shgan. Har bir asbobning o'ziga xos ovoz sifati va ijrochilik texnikasi mavjud bo'lib, ular maqom va dastgoh tizimlarini mukammal ifodalash imkonini beradi.

Ijrochilik san'ati shuningdek, vokal mahorat bilan uyg'unlashib, maqom yoki dastgoh ijrochilari nafaqat musiqiy, balki poetik va dramatik ifodalarni ham taqdim qilgan. Bu esa musiqani xalq hayotida milliy identifikatsiya va ma'naviy meros vositasi sifatida ajratib turadi.

4. San'at va falsafa uyg'unligi

O'rta Osiyo musiqa madaniyatida san'at va falsafa uyg'unligi ham o'ziga xos xususiyat hisoblanadi. Musiqa nafaqat badiiy ifoda vositasi, balki inson ruhiyatini tarbiyalash, axloqiy qadriyatlarni yetkazish va ruhiy holatni yaxshilash vositasi sifatida qaralgan.

- Maqom va dastgohlar musiqiy tartib va estetik qoidalarni o'z ichiga oladi.
- Sufi samolari va ruhiy musiqiy marosimlar insonni ruhiy kamolotga yetaklashga xizmat qilgan.

Tarixiy va madaniy kontekst bilan uyg'unlik

O'rta Osiyo musiqasi o'z tarixiy va madaniy konteksti bilan chambarchas bog'liq. Xalq musiqasi milliy tarix, diniy marosimlar, ijtimoiy voqealar va mintaqaviy an'analar bilan uyg'unlashib, ijrochilikda o'z aksini topgan. Masalan:

- Marv, Buxoro va Samarqand vohalarida ijro etilgan maqom va dastgohlar shahar madaniyati bilan uyg'unlashgan.
- Qishloq va qishloq oqsoqollarining bazm va bayramlarida ijro etilgan xalq musiqasi xalqning tarixiy xotirasi va ma'naviy qadriyatlarini aks ettirgan.

Musiq va terapevtik funksiyalar

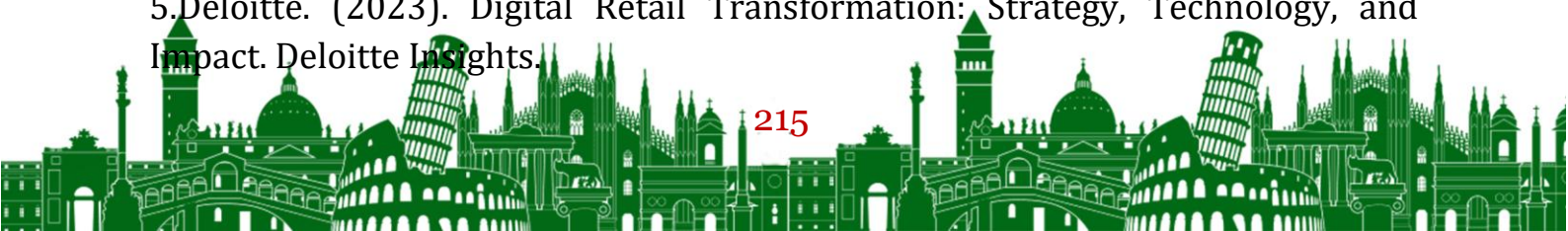
O'rta Osiyo musiqasi inson ruhiyatiga ta'sir qiluvchi terapevtik xususiyatlarga ega bo'lgan. Ibn Sino va boshqa olimlarning ilmiy asarlarida musiqaning ruhiy kasalliklarni davolashdagi roli bayon qilingan. Shu sababli, musiqaning nafaqat badiiy, balki tibbiy, psixologik va ma'naviy ahamiyati O'rta Osiyo madaniyatida qadrlangan.

Xulosa. O'rta Osiyoda musiq madaniyati shakllanishi insoniyat tarixidagi eng qadimiy ilmiy va badiiy yutuqlardan biri hisoblanadi. Forobiy, Ibn Sino, Borbad, Rudakiy va Qoshg'ariy kabi olim va san'atkorlarning merosi nafaqat Sharq, balki butun dunyo musiq madaniyati rivojiga ta'sir ko'rsatgan. Ularning ilmiy-nazariy ishlari bugungi o'zbek musiq ta'limi va ijrochiligi uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, qadimiy cholg'u asboblari va xalq musiqasi an'analari zamonaviy musiq ijrochiligi va ilmiy tadqiqotlar uchun boy manba hisoblanadi.

O'rta Osiyo musiq madaniyati bir nechta xususiyatlar bilan ajralib turadi: og'zaki merosga asoslangan an'anaviylik, ilmiy nazariyaga asoslangan rivoj, ijrochilik san'atining boyligi, san'at va falsafa uyg'unligi, tarixiy va madaniy kontekst bilan bog'liqlik hamda terapevtik funksiyalar. Shu xususiyatlar musiqani nafaqat badiiy, balki ilmiy, ma'naviy va terapevtik vosita sifatida shakllantirgan va butun dunyo musiqashunosligi uchun noyob manba bo'lgan.

References:

- 1.IFC. (2024). Retail Competitiveness Review: Eastern Europe and Central Asia. International Finance Corporation.
- 2.Statista. (2024). Digital Economy & E-Commerce. Retrieved from <https://www.statista.com>
- 3.McKinsey & Company. (2023). The State of AI in Retail: Survey Findings. McKinsey Global Institute.
- 4.World Economic Forum. (2023). Digital Transformation Initiative: Retail Industry. WEF.
- 5.Deloitte. (2023). Digital Retail Transformation: Strategy, Technology, and Impact. Deloitte Insights.

SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM

International scientific-online conference

- 6.PwC. (2024). Global Consumer Insights Survey 2024. PricewaterhouseCoopers.
- 7.UNCTAD. (2023). Digital Economy Report 2023: Shaping an Equitable Digital Future. United Nations.
- 8.Salesforce. (2024). State of the Connected Customer, 6th Edition. Salesforce Research.
- 9.Grand View Research. (2024). Artificial Intelligence in Retail Market Size Report 2024–2030.
- 10.World Bank. (2023). The Digital Economy for Africa and Emerging Markets. World Bank Group.
- 11.Gartner. (2023). Gartner Top Strategic Technology Trends for Retail 2023. Gartner Inc.

